

PRATARMĖ

Šis Senosios Lietuvos literatūros tomas pradedamas keliais teoriniais straipsniais. Jie parengti pranešimų, perskaitytų šiemet surengtuose VI „Jurgio Lebedžio skaitymuose“ (2008 I 31), pagrindu. Šių metų konferencijos tema buvo „Jurgis Lebedys ir senosios literatūros kanonas“.

Šių eilučių autorius aptaria teorinius literatūros kanono aspektus, svarsto apie galimą Lietuvos senosios literatūros vaizdą, suformuotą laikantis teorinių nuostatų, kuriomis jis pagrįstas Haroldo Bloomo ir kai kurių kitų literatūros teoretikų darbuose. Ankstesnėse lietuvių literatūros istorijose (Jurgio Lebedžio, 1977; Albino Jovaišo ir Eugenijos Ulčinaitės, 2003) pateiktų kanoninių senosios Lietuvos autorių sąrašą straipsnio autorius laiko reikšmingu, tačiau nepakankamu ir pildytinu kai kuriais svarbiais senosios raštijos artefaktais bei literatūros kūrėjais, anksčiau tinkamai minimose istorijose neapartais. Mat keičiantis požiūriui į senosios Lietuvos raštiją: atsisakant lituanocentristinių nuostatų ir pripažįstant jos įvairialypį – keliakalbį, daugiažanrį, keliareligį – pobūdį, galima imtis reikšmingų turimo raštijos kanono korekcijų. Straipsnio autorius jį siūlo papildyti ankstesnėms epochoms būdingais žanrais ir rūšimis, o autorius ir kūrinius kanoniniais pripažinti, paisant ne kurios nors vienos kalbos, literatūros žanro ar religinės terpės, o įvertinant jų originalumą ir atsižvelgiant į jų poveikį visuomenės literatūrinių lūkesčių horizontui. Toliau straipsnyje pateikiami konkretūs siūlymai dėl senosios Lietuvos literatūros apmatų.

Živilė NEDZINSKAITĖ publikuoja tyrimą, skirtą literatūros kanono dalykams, pirmiausia odės ir epigramos žanrams, mokykliniuose XVII–XVIII a. poetikos ir retorikos kursuose. Jų autoriai daug dėmesio skyrė detaliam odės bei epigramos aptarimui: jų klasifikacijai, rūšims, specifikai ir kompozicijos būdams. Paskaitose išdėstytas teorines taisykles

XVII–XVIII a. profesoriai iliustruodavo daugybe poetinių pavyzdžių, šiandien iškalbingai bylojančių apie kanoniniais laikytus autorius bei kūrinius. Įdomu tai, kad LDK jėzuitų kolegijų dėstytojai cituodavo bei analizuodavo ne tik kurio nors žanro etalonu tapusius Antikos autorių tekstus, bet ir žymesnių amžininkų, tokių kaip Jokūbas Bidermanas, Fransua Remondas, Petras Labe, Bernardas Bauhuzijus, Džonas Ovenas, Jokūbas Baldė, kūrinius, taip pat Lietuvos ir Lenkijos poetų: Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus, Alberto Ineso, Andriaus Kanono ir kt., poetas ir eilėraščius. Žymiausių Antikos ir vėlesniųjų laikų autorių kūrinių skaitymas, jų analizė bei imitacija ne tik lavino studentų poetinius įgūdžius, bet ir formavo jų literatūrinę skonį, gebėjimą sklandžiai reikšti savo mintis, formavo jaunuomenės moralinių vertybių sistemą.

Šias mintis pratęsia kito tyrimo autorė Asta VAŠKELIENĖ. Savo straipsnyje ji nurodo, kad XVIII a. literatūros kūrėjų skonį irgi formavo mokyklinė humanistinio ugdymo tradicija, pagrįsta pirmiausia antikinės literatūros studijomis. Toji tradicija buvo organiškai susijusi su literatūros teorijos žanrinėmis definicijomis ir įvairių Antikos poetų bei prozininkų kūrybos vertinimais, pateiktais to meto poetikos ir retorikos darbuose. Jų autoriai, apibendrinami ankstenių amžių teorinę patirtį ir, be abejonės, iš akių neišleisdami mokyklinio ugdymo uždavinių, formavo tam tikrą literatūrinę communis opinio, arba imitavimui tinkamų autorių kanoną. Vieni iš reikšmingiausių to meto teorinių darbų – tai jėzuito Juvencijaus poetika Institutiones poeticae et rhetoricae ir retorikos profesoriaus pijoro Golianskio veikalas O wymowie i poezyi. Juvencijaus poetikoje sudarant pavyzdinių kūrėjų sąrašą pagrindinis dėmesys tenka Antikos autoriams, o Golianskio darbe, jau atspindinčiame Apšvietos epochos literatūrinės estetikos ypatumus, į literatūrinę apyvertą stengiamasi įtraukti amžininkus ar kiek anksčiau lenkų kalba rašiusius kūrėjus.

Pasak straipsnio autorės, grožinės XVIII a. lotyniškosios kūrybos apžvalga rodo, kad kūrėjų nuostatos iš esmės nesikirto su poetikose

nurodytu autorių kanonu. Pažymėtina, kad, nežiūrint Juvencijaus rekomendacijų skaityti ne visus, o tik „mažiau pavojingus“ kūrinius, pavyzdžiui, Ovidijaus Liūdesio elegijas arba Laiškus iš Ponto, Apšviertos rašytojų tekstuose pasitaiko citatų ne tik iš nerekomenduojamų Ovidijaus Metamorfozių, bet taipogi iš griežčiau šio literatūros „cenzoriaus“ pasmerktų autorių, tokių kaip Lukanas, Marcialis ir pan. Cituodami Antikos ir vėlesnių laikų poetus, kūrėjai demonstravo savo apsiskaitymą: citatos buvo parenkamos rūpestingai, kad įsiliėtų į kūrinio tekstą ir jį pajavairintų, akcentuotų esminius turinio motyvus. Be jau minėtųjų, cituoti tokie poetai ir prozininkai kaip Klaudijus Klaudianas, Plinijus Jaunesnysis, Markas Antonijus Muretas, Homeras, Venancijus Fortunatas, Pontanas, Sarbievijus (odės), Vergilijus, Propercijus, Stacijus (silvos), Seneka, Salustijus, Manilijus, Horacijus, Anakreontas, Auzonijus, Ciceronas, Francesco Petrarca, Albertas Inesas, Jokūbas Baldė, Simonas Starovolskis ir kt.

Publikacijų skyriuje skelbiami keli reikšmingi tekstai. Šiomet sukako 400 metų nuo didžiai svarbaus įvykio – Švenčiausios Mergelės Marijos apsireiškimo Šiluvoje. Pagerbdami minėtą jubiliejų, šioje Senosios Lietuvos literatūros knygoje dedame kelis skaitinius iš Jokūbo Voraginiečio Aukso legendos antros dalies, skirtus svarbesnėms vasaros ciklo šventėms: Žolinei (VIII 15), Šilinei (IX 8), taip pat ateinančiais metais savo pirmąjį tūkstantmetį minėsiančios Lietuvos sostinės Vilniaus globėjo šv. Kristoforo šventei (VII 24). Skaitiniai dedami ta tvarka, kaip yra originale, paliekant Voraginiečio skaitinius parengusio prof. Giovanni'o Paolo Maggioni'o jiems suteiktą numeraciją. Skaitinius apie šv. Kristoforą ir Švč. Mergelės Marijos ėmimą į dangų išvertė dr. Tomas VETEIKIS, o skaitinį apie Švč. Mergelės gimimą – Nijolė KLINGAITĖ-DASEVIČIENĖ.

Kita publikacija malonųjų Skaitytojų supažindins su vienu iš pirmųjų kūrinių, suvaidintu senosios Lietuvos scenoje. Tai pedagogo, dramaturgo, leksikografo ir paremiologo Grigaliaus Knapijaus (Gregorius Cnapius, Grzegorz Knapski, 1564–1638) drama Filopatris, į lietuvių

kalbą išversta Eugenijos ULČINAITĖS. Žinoma, kad šis dramos veikalas buvo parašytas ir pastatytas Vilniuje 1596 metais. Filopatris – tipiška moralitė drama, būdinga jėzuitų teatrui. Jos siužetas paimtas iš populiarus Viduramžiais pasakojimų rinkinio Romėnų žygiai. Pasirinkdamas dramos etines nuostatas, kompoziciją ir meninės raiškos formas, Knapijus daugiausia rėmėsi Senekos dramaturgija. Pasak dramą išvertusios ir šią publikaciją parengusios autorės, iš Senekos Knapijus perėmęs deklamacinį teksto pobūdį, retoriškumą, sentencijų gausą, likimo neišvengiamumo ir žmogaus stiprybės jo akivaizdoje priešpriešą. O komiškieji personažai, pavyzdžiui, vieno iš pagrindinių Filopatrio veikėjų Telegono tarnai Chrisofilas, Neoforas ir Eutichas atrodo patekę čia iš Plauto ar Terencijaus komedijų. Šios gyvos sąsajos su senovės romėnų dramaturgija yra reikšmingos vertinant Lietuvos Renesanso kultūrą.

Trečios publikacijos autorius Juozas KARACIEJUS atsiliepė į praėjusiais metais Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vykusius V „Jurgio Lebedžio skaitymus“ (jų medžiaga paskelbta: „Kunigaikštystė ar kunigaikštija? Senosios Lietuvos realijų pavadinimų, asmenvardžių ir vietovardžių pateikimo problemos“, in: Senoji Lietuvos literatūra, kn. 23, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 123–144). Kaip pats autorius mato ir vertina susiklosčiusią padėtį? Karaciejaus nuomone, pastaruoju metu apskritai ryškėjanti tendencija ne tik perkainoti per ilgesnį laiką susiformavusias vertybes, bet ir keisti kurių ne kurių sąvokų iki šiol vartotus pavadinimus. Iš pirmo žvilgsnio tokia „revizija“ nieko nestebintų ir netgi būtų pateisinama, jeigu prieš tai būtų pateikiami svarūs argumentai, kad keitimas neišvengiamas. Kitais žodžiais tariant, ką nors keičiant, pirmiausia derėtų vadovautis principu „devynis kartus pamatuok, o dešimtą kirpk“, bet ne atvirksčiai. Taip, autoriaus nuomone, atsitikę ir su kunigaikštystės keitimu į kunigaikštiją. Keisti pradėta nepasiaiškinus, nei kokia šio termino vartosenos tradicija, nei kokią vietą naujasis pavadinimas užims analogiškų sąvokų sistemoje, nei – pagaliau – argumentuotai

įrodyta, kad naujai teikiama kunigaikštija tikrai yra geresnė už kunigaikštystę. Toliau savo straipsnyje Karaciejus atkreipia dėmesį į du faktorius: vartosenos tradiciją ir sistematiškumą, ir pateikia savus argumentus už kunigaikštystę.

Aušra TAMOŠIŪNIENĖ publikuoja recenziją apie Petro Roizijaus veikalo Decisiones Petri Royzii Maurei Alcagnicensis regii iureconsulti de rebus in sacro auditorio Lituanico ex appellatione iudicatis (1563) vertimą į lietuvių kalbą (2007). Jos vertinimu, Lietuvos sprendimus galima laikyti ne tik išskirtine knyga, bet taip pat vienu reikšmingiausių lotyniškosios Lietuvos literatūros vertimų ir svariu indėliu į XVI amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūros, teisės bei literatūros tyrimus.

Šios knygos pabaigoje skelbiama šių metų pirmos pusės akademinio gyvenimo įvykių kronika ir svarbesnių lituanistikos veikalų anotacijos.

Sigitas Narbutas
Vilnius, 2008 metų spalio 3 diena